

festival
oudemuziek
utrecht

EEN LUISTEREXPOSITIE VOOR BLOKFLUIT EN LAPTOP
ERIK BOSGRAAF EN JORRIT TAMMINGA MANIPULEREN VAN EYCK

AGNES VAN DER HORST
MARCO BORGGREVE

TEKST
BEELD

Erik Bosgraaf en Jorrit Tamminga manipuleren Van Eyck

LUISTEREXPOSITIE VOOR BLOKFLUIT EN LAPTOP

Erik Bosgraaf

Erik Bosgraaf zou je met recht blokfluitist in residence van het komende Festival Oude Muziek kunnen noemen. Drie keer is hij te horen en te zien en alle drie de keren in totaal verschillende gedaantes. Tijdens het openingsconcert zijn er zelfs twee Erikken, een echte en een virtuele. Ze doen een *pas de deux* met elkaar en, samen, met de klanken van de Utrechtse componist Jorrit Tamminga. Een duet van blokfluit en laptop dat de muziek van de zeventiende-eeuwse Utrechtse componist, blokfluitist en beiaardier Jacob van Eyck moet verbinden met de 21ste eeuw.

Het interview begint al goed. Het gloednieuwe, superbetrouwbare, superkleine, superhandige, supergebruiksvriendelijke opnameapparaatje geeft aan dat het vol is. Dat kan helemaal niet, maar toch weigert het hardnekkig dienst. De jongens kijken het getob met vriendelijke belangstelling aan. 'Laat Jorrit er even naar kijken', adviseert Erik Bosgraaf, 'die krijgt zelfs een carillongeluid uit een blokfluit.' Even later heeft Jorrit Tamminga het apparaatje inderdaad aan de praat en is het eerste onderwerp van gesprek vanzelf dat carillongeluid uit die blokfluit. 'Jacob van Eyck is een van de thema's van het Festival', verklaart Tamminga. Zoals bekend was hij blokfluitist en beiaardier en Erik speelt zijn muziek op blokfluit. Ik vond het voor ons samenwerkingsproject dus een uitdaging om te bekijken of het mogelijk is – en ik heb al uitgevonden dát het mogelijk is – om van die blokfluitklanken klokkenklanken te maken.' Eendrachtig leggen ze uit hoe dat in zijn werk gaat. Het komt er op neer dat de blokfluittonen die Erik Bosgraaf produceert via een microfoon in de laptop van Jorrit Tamminga terecht komen die ze daar transformeert tot een beiaardklok, zodat je tegelijkertijd de blokfluit en het geluid van klokken kunt horen. 'Die klokken zijn elektronisch gemaakte klokken, maar hun geluid zit heel dicht aan tegen de klank van echte klokken. Het publiek moet het verband tussen het elektronische geluid en het geluid van klokken kunnen horen, maar

ik maak geen gebruik van van tevoren opgenomen carillons, dat vind ik niet interessant', zegt Tamminga. 'Het moet allemaal uit die blokfluit en die computer komen. Ik kan er lange klokkklanken van maken, korte klokjes, houten klokken en metalen klokken, ik kan de klank omkeren, de losse boventonen van een klok individueel laten horen, ik kan de klok zelfs door de kerk heen laten slingeren.'

OREN SPITSEN

Die kerk is de Domkerk, waar het openingsconcert gaat plaatsvinden, direct nadat beiaardier Arie Abbenes boven in de toren het 26ste Festival Oude Muziek in gang heeft gezet. Na, of zelfs nog tijdens, het klokkenspel kan het publiek de kerk in waar het wordt ontvangen in een 'luisterexpositie' van live blokfluitmuziek en digitale kerkklokken. 'Het concert bevindt zich op het breukvlak van het luisteren naar een concert en het bewegen op een "klankpad" of door een "luisterexpositie", zoals Jorrit het project noemt', zegt Bosgraaf. 'In de Dom staan acht tot tien luidsprekers opgesteld waaruit heel verschillende klanken te horen zijn. We willen het publiek verleiden eerst een beetje te gaan rondlopen tussen die klanken voordat ze gaan zitten.'

Dat verleiden gebeurt door het geluid uit de luidsprekers, maar vooral ook doordat Erik Bosgraaf zelf ook op verschillende plaatsen te horen is. 'Ik ga waarschijnlijk beginnen op de trans, op tientallen meters hoogte, loop rond en duik op onverwachte plekken op. Als ik op een podium ga staan, gaan mensen zitten en luisteren.' En dat is niet de bedoeling. Het thema van het Festival is Ars audiendi, De kunst van het luisteren, benadrukken beide heren. Dat betekent in dit geval ook luisteren naar wat er uit de luidsprekers komt, naar wat de ruimte met de klank doet (en omgekeerd), ontdekken hoe de klank zich door de ruimte beweegt en je oren spitsen naar waar het geluid nu weer vandaan komt. Dan kan het dus gebeuren dat je Erik Bosgraaf ziet spelen, maar – omdat je bijvoorbeeld ongemerkt in de buurt van een luidspreker staat – in plaats daarvan het geluid hoort van een klok of van tien blokfluiten tegelijk.

VAN EYCK-SPECIALIST

De compositie die ze samen gaan maken gaat waarschijnlijk *Lachrimae* heten, naar het bekende *Lachrimae or Seaven Teares* van John Dowland. Jacob van Eyck heeft daarop variaties geschreven in zijn *Pavaen Lachrymae* en beiaardier Arie Abbenes zal vriendelijk gevraagd worden of hij dat stuk in zijn beiaardconcert wil opnemen. Zo willen Tamminga en Bosgraaf met hun performance de verbindende schakel zijn tussen het klokkenspel van de echte beiaard en het 'gewone' concert dat na hun luisterexpositie in de Dom zal plaatsvinden. De muziek die Erik Bosgraaf speelt zal ook van Van Eyck zijn. Daarnaast kan hij met zijn spel reageren op de klanken die Jorrit Tamminga van zijn fluitspel maakt. En Tamminga kan ter plekke zijn geluid veranderen in iets totaal anders, waardoor een soort duet ontstaat. 'Het gaat het midden houden tussen een improvisatie en een compositie', zegt Erik Bosgraaf, 'en dat is weer helemaal in de geest van Van Eyck. Zijn composities bestaan uit variaties op bestaande melodietjes. Het is echte "performermuziek" met die steeds moeilijker wordende variaties die spanningsverhogend werken. Het is echt het werk van een improvisator die aan het eind van zijn leven is gevraagd al die muziek die hij improviseerde te laten noteren.'

Blokfluitist Bosgraaf is, doordat hij onlangs een selectie van de werken van Jacob van Eyck opnam op drie cd's, eventjes gebombardeerd tot Van Eyck-specialist. Dat stempel zal hij ook na het Festival Oude Muziek, waarin hij veel Van Eyck speelt, wel een tijdje met zich meedragen. Maar natuurlijk speelt hij ook werk van andere componisten. Bovendien laat hij zich door zijn typische oude-muziekinstrument niet vastpinnen op oude muziek. Al zo'n twintig componisten hebben stukken voor hem geschreven, die hij regelmatig uitvoert. Hij beperkt zich zelfs niet tot muziek alleen, want werkt ook mee aan performances van experimentele filmmakers.

Naast zijn solo-optredens speelt hij in ensembles als Cordevento (blokfluit, gitaar en klavecimbel), in het blokfluitconsort Royal Wind Music en vormt hij samen met gitarist Izhar Elias een duo. Hij geeft ook nog les en masterclasses en nu is hij prominent aanwezig in het Festival Oude Muziek. 'En ik ben nog maar net afgestudeerd', zegt hij, oprecht verbaasd.

DRINKLIEDJES

Net als miljoenen andere kinderen begon ook hij zijn muzikale opvoeding met blokfluit. Maar waar anderen niet weten hoe gauw ze dat onooglijke instrument kunnen inruilen voor iets stoerders, iets waarmee je echt indruk kon maken, bleef Bosgraaf de blokfluit trouw. 'Het was eigenlijk de bedoeling dat ik later zou overstappen op de hobo. Ik oefende plichtmatig het dagelijkse kwartiertje op dat instrument, maar daarnaast speelde ik elke dag twee, drie uur blokfluit voor de lol.' En die indruk, die maakte hij toch wel, vertelt hij lachend. 'Door bijvoorbeeld heel snel blokfluit te spelen, heel belangrijk voor een jochie van tien.' Wat hem aantrok aan de blokfluit was het eenvoudige concept ervan, het ontbreken van kleppen en rieten. Het feit dus dat er geen mechaniek zit tussen speler en instrument. 'In mijn kamer liggen gewoon overal fluiten. Ik kan ze zo pakken en spelen. Dat directe, dat vind ik fantastisch.'

In het Festival treedt hij, naast het openingsconcert met Tamminga, nog twee keer op. Een keer als de bespeler van het grootste en diepst klinkende instrument van het blokfluitconsort Royal Wind Music in een programma rond Jacob van Eyck. 'Ik speel daar voornamelijk de baslijnen, en dat is heerlijk. Als blokfluitist ben je altijd in de hogere regionen bezig.' Daarin begeeft hij zich wél weer tijdens het soloconcert dat hij geeft met, wederom, werken van Jacob van Eyck. Om de klankwereld van de blinde componist op te roepen wordt dat concert 's nachts gehouden in de verduisterde Michaelskapel boven in de Domtoren. Welke stukken Erik Bosgraaf daar

gaat uitvoeren weet hij nog niet. 'Ik wil wel graag de onbekende Van Eyck doen', zegt hij. 'Er zijn meer musici die Van Eyck gaan spelen dit Festival. Ik heb aangegeven dat ik die stukken wil uitvoeren die de anderen níet doen. Ik heb drie cd's opgenomen met zijn werk, bijna vier uur repertoire; alles kan wat mij betreft. Ik ga waarschijnlijk onder meer de wat boertige liedjes spelen, de drinkliedjes.'

BEIAARDCOMPOSITIES

Componist Jorrit Tamminga is de zoon van een beiaardier en groot geworden met de klank van klokken. 'Van kinds af aan ging ik al met mijn vader mee naar boven', vertelt hij. 'Maar ik was me totaal niet bewust van die klokkenklank. Ik ging eigenlijk alleen maar mee voor het uitzicht. Terwijl mijn vader aan het spelen was ging ik soms in een ander kamertje zitten om stripboekjes lezen met een koptelefoon op met popmuziek. Pas toen ik muziektechnologie ging studeren ontdekte ik hoe die klank van klokken mij ingeprent was, want toen een docent vroeg het geluid van een klok te maken met een synthesizer, haalde ik er tot zijn verbazing heel snel een echte klokkenklank uit, terwijl ik toch nog nooit eerder een synthesizer had aangeraakt. Daarna wilde ik al gauw een stapje verder en ging allerlei variaties op de klank van klokken maken. In plaats van het geluid van een aangeslagen klok maakte ik bijvoorbeeld een aangestreden klok, en een klok met een ander harmonisch spectrum of een koor dat een klokkenklank zingt. Zo zijn er oneindig veel varianten te bedenken.'

VRIENDENAANBIEDING:

Der Fluyten Lust-hof door Erik Bosgraaf
zie p. 80

ZIE VOOR VERDERE INFORMATIE:

www.erikbosgraaf.nl
www.jacobvaneyck.info

Dat blijkt, want op Tamminga's oeuvrelijst komt de combinatie beiaard en elektronica behoorlijk vaak voor en steeds klinken de klokken totaal anders. Hij maakt ook stukken met gamelan, trompet of strijkkwartet (altijd met elektronica), maar zijn werken voor beiaard zijn ver in de meerderheid. Die beiaardcomposities die vanaf de toren te horen zijn, maakt hij vaak toegankelijker dan zijn andere stukken. 'Beiaard is bij uitstek een instrument voor het volk. In mijn werken voor beiaard houd ik er meestal rekening mee dat het bedoeld is voor de mensen op straat. Je moet hun aandacht zien vast te houden, anders lopen of fietsen ze gewoon door. Ik probeer daarbij wel eerlijk bij mijn eigen esthetiek te blijven, dus ik zet er geen beat onder en meng er geen Frans Bauer-elementen doorheen. Mijn andere werken, zoals deze luisterexpositie in de Dom, is anders: dat is meer kunst met een grote K. Maar ook voor die stukken geldt dat ik liever wil verwonderen dan afschrikken.'

KLOKFLUIT

Wanneer aan Tamminga gevraagd wordt welk instrument hij bespeelt, antwoordt hij: laptop. 'Je kunt een laptop als een instrument bespelen', legt hij uit. 'Het vergt dezelfde virtuositeit en instrumentkennis als bij een "normaal" muziekinstrument.' Bosgraaf beaamt het: 'Ik heb tijdens mijn studie ook veel met elektronica gedaan. Je moet het gewoon ook studeren. Net als bij een instrument gaat het bijvoorbeeld ook om *timing*: wanneer doe je wat, welke klank krijg je terug en hoe speel ik daarop in.' 'Maar er komt nog iets bij', zegt Tamminga. 'Bij laptopspelen, of elektronica, moet je ook nog eens je eigen instrumentarium maken en dat ook nog voortdurend aanpassen en ontwikkelen.' Hij vindt het een groot voordeel dat Bosgraaf zich interesseert voor elektronica. 'Erik weet wat hij zou kunnen verwachten en kan gericht om bepaalde klankeffecten vragen.' Hun aandeel in dit luisterexpositie-project is gelijkwaardig, benadrukken ze. De blokfluit wordt niet ingezet

'ter opleuking' van de elektronisch geproduceerde klanken en de elektronica is geen aardig sausje over de blokfluitklank.

Het stuk is nog lang niet af. Tamminga en Bosgraaf zitten nog midden in het proces van denken en uitproberen. Gaat Tamminga via de luidsprekers een klanktraject uitzetten, laat hij één blokfluit horen of tien, klokken met grote tertsen in plaats van kleine? Wordt met dit project een tijdelijk nieuw instrument geboren: de klokfluit? 'Het doel is in ieder geval dat het geen "blokfluit plus nog wat" wordt, maar een totaalconcept', zegt Erik Bosgraaf. 'Hoe het gaat worden is voor ons ook nog een complete verrassing. Jij zegt wel: ik ben benieuwd hoe het wordt, maar dat zijn wij ook!' ■

festival oudemuziek utrecht

AVOND VAN HET LUISTEREN

VR 24 AUGUSTUS, 19.30-ca.22.45 UUR

DOMKERK EN BINNENSTAD

19.30 uur: Arie Abbenes, beiaard

Aansluitend: Erik Bosgraaf en

Jorrit Tamminga, luisterexpositie

20.00 uur: Trinity Baroque

Aansluitend: Soirée privée

JACOB VAN EYCK

Erik Bosgraaf

za 25 augustus, 24.00 uur, Michaëlskapel

JACOB VAN EYCK

The Royal Wind Music

ma 25 augustus, 15.30 uur, Jacobikerk

Zie voor de andere Van Eyck-concerten
de Festivalbrochure

Festival Oude Muziek Utrecht

Ars audiendi – De kunst van het luisteren

10 dagen – 120 concerten – 55.000 bezoekers

composers in residence:

Dieterich Buxtehude, Domenico Scarlatti, Jacob van Eyck
artist in residence: Ton Koopman

Vivaldi's *La Senna festeggiante*: B*Rock / Eduardo López Banzo

Händels *Acis and Galatea*: Concerto Copenhagen / Lars Ulrik Mortensen

Mozart-Akademie: Freiburger Barockorchester,
Carolyn Sampson, Kristian Bezuidenhout

Orkest van de Achttiende Eeuw / Frans Brüggen

Huelgas Ensemble / Paul Van Nevel

Les Idées Heureuses / Geneviève Soly

Les Muffatti / Peter van Heyghen

soloconcerten: Gustav Leonhardt, Sigiswald Kuijken, Jed Wentz, Bruno Cocset, Pierre Hantaï, Alexandre Tharaud, Aline Zylberajch, Diego Ares, Jan Katzschke, Bertrand Cuiller

www.oudemuziek.nl